

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Çokluk Kavramı-Anlamsal Çokluk ¹

Serdar YAVUZ

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

serdaryavuz@firat.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9401-4304>

Ayşe ERDOĞAN

Uzman

ayse_erdogan1624@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2572-8295>

Öz

Dil, beraber yaşayan insanların anlaşmalarına imkân sağlayan, ortak paydada buluşabildikleri seslerden oluşan bir sistemdir. Varlıkları, nesnelere ya da eylemleri ifade etmek için dilde belirli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırma içerisinde yer alan ve dünya dillerinde sayı kategorisini oluşturan çokluk kavramıdır. Çokluk, bir nesne veya kavramın çok olması, sayı bakımından birden fazla olmasıdır. Dillerde varlıkların sayısal değeri teklik ve çokluk kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Türkçede varlıklar sayısal bir değer olarak teklik veya belirsiz çokluk olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır. Türkçede varlıklara birden fazla olma özelliği kazandıran biçimbirim +IAr çokluk ekidir. Bu ek, çokluk ya da çoğul denildiğinde akla gelen ilk biçimbirimdir ve çokluk kategorisini tek başına karşılamaktadır. Türkçede çokluktan anlaşılan isimlerin çokluk ekini alarak biçimsel açıdan çokluk kavramını karşılamasıdır. Oysa +IAr çokluk ekini almayan bir cümle de çokluk anlamı taşıyabilmektedir. Bu durum, bireyin ana dilini kullanarak kendisini doğru bir şekilde ifade edebilmesinin bir sonucudur. Söz; bireyin düşüncesini aktarmaya imkân tanıyan öznel dildir, bu nedenle birey çokluk kavramını anlatmak isterken şekilsel özelliklerin dışına çıkıp cümlenin anlam yönünden de yararlanabilmektedir. Çokluğu varlıklara sayısal bir değer kazandıran kategori olarak ele aldığımızda, anlam yönünden en az iki kavramın bir araya gelmesi çokluk için yeterlidir. Sonuç olarak çokluk

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 04.08.2019 / 22.10.2019

Künye Bilgisi: Yavuz, S., Erdoğan, A. (2019). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Çokluk Kavramı-Anlamsal Çokluk. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (2), 363-393. DOI: 10.33437/ksusbd.629470

kavramı bir sayı kategorisinden oluşmaktadır, yapısal çokluğun dışında anlamsal çokluktan da bahsedilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Sayı Kategorisi, Çokluk Anlamı, Anlamsal Çokluk Ortaokul Türkçe Ders Kitabı.

Plurality Concept in Secondary School Turkish Books – Semantic Plurality

Abstract

Language, which gives a chance to the people living together to get along and find a common ground together, is a system that consists of sounds. Some specific classifications are done in language to express entities, objects and actions. It is the plurality concept that is involved in this classification and that creates the numerals category in world languages. Plurality is objects or concepts that are many, being more than one in terms of numbers. In languages, the entities' numerical value created the singularity and plurality concept. In Turkish, the entities are made up of two categories which can be defined as singularity or indefinite plurality in numerical values. In Turkish, the morpheme that gives the meaning "to be more than one" to the entities is the "-lAr" plurality affix. This affix is the first one that comes to mind when plurality or plural is mentioned and corresponds the plurality category on its own. In Turkish, what is understood from plurality is this: nouns, by taking the plurality affix corresponds with plurality concept formalistically. However, a sentence that does not include the "-lAr" affix can also carry the meaning of plurality. This situation is the consequence of a person who expresses himself in the correct way by using his mother tongue. "The word" is the subjective language that allows an individual's thoughts to transfer and that's why when the individual wants to express the plurality concept, he can also benefit from the sentence's semantic meaning by going out of formal characteristics. When we approach the Plurality as a category that brings the entities a numerical value, in terms of semantics at least two concepts coming together is enough for Plurality. As a result, the plurality concept is made up of a numeral category and besides from structural plurality, semantic plurality is needed to be talked about too.

Keywords: Turkish, Numerals Category, Plurality Meaning, Semantic Plurality, Secondary School Turkish Lesson Book.

GİRİŞ

Dil, düşüncenin dışı vurumudur. İnsan, dış dünyada gördüğü ve etkileşim içinde bulunduğu varlıkları ya da durumları önce zihninde anlamlandırmaya daha sonra ise açıklamaya çalışmaktadır. İnsan; ana diliyle düşünüp konuşmakta, hayatını bildiği kavramlar üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu noktada söz, bireyi anlaşılır kılan ve zihnindekileri açığa çıkarmasına olanak tanıyan bir vasıtaır.

Dil; birbiriyle iç içe ve çok sıkı ilişkiler içerisinde işleyen ses, bürün, biçim, söz dizimi ve anlam özellikleri olmak üzere beş ayrı dizgeden oluşmaktadır (Aksan, 2016, s. 17-18). Her biri dilin farklı bir yanına ortaya koyan bu dizgeler bir bütün halinde dili, etkili ve anlaşılır kılmaktadır. Doğru bir dil edimini için bu dizgelerin her biri dilin grameri oluşturulurken dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda dilin dizgelerinden biri olan anlam dizgesi de bu düzenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Anlam; bir kavramı oluşturan küçük unsurlardan bağımsız olarak bütününden edindiğimiz çıkarım ya da kavramın ifade alanının zihnimize bıraktığı karşılıktır. Anlam, dış dünyada bulunan bir varlığın ya da dildeki bir birimin aktardığı, bizlerde uyandırdığı kavram ve içeriktir (Karaağaç, 2013, s. 115). İnsan zihni karşılaştığı olaylarda veya durumlarda bütüne odaklanıp onu anlamlandırmaya çalışmaktadır. Daha sonra ayrıntılara yönelince bütünü oluşturan unsurları ayrı ayrı kavrayabilmektedir.

Duygu ve düşünceyi dile getiren cümleler, farklı kelimelerin anlamsal bir bütünlük içerisinde kullanımıyla oluşan bir düzendir. Bu düzende her kelime ayrı anlam taşısa da cümle bir bütün olarak algılanıp anlamlandırılmaktadır. Düşünceyi yansıtan cümleler; birbirinden kopuk, bağımsız kelimeler yerine anlamsal açıdan birbirini tamamlayan kelimelerden kurulu bir yapıya sahiptir. Her cümle, kendisini oluşturan kelimelerin anlamsal bütününden oluşmaktadır. Dil; ses, yapı, sözdizimi ve anlam açısından birbiriyle çok sıkı bağlantılarla kurulu öğelerden meydana gelen bir düzen, bir dizgedir (Aksan, 2016, s. 29). Bu düzen içerisinde değerlendirilen dil, çok yönlü bir yapıya sahip olduğundan onu tüm unsurlarıyla ele almak gerekmektedir. Bu nedenle çokluk anlamı, şekilsel bir gramer konusu olmanın dışında cümleyi meydana getiren ses, biçim, söz dizimi ve anlam yönüyle de karşılanabilen dil gibi bütüncül bir yapıya sahiptir. Çalışmamızda çokluk konusu tüm yönleriyle birlikte ele alınmaktadır.

Çokluk, her dilde bulunan varlıkları ilgilendiren bir kavramdır. Sayı kategorisi içerisinde değerlendirilmesi gereken çokluk, Türkçede biçimsel bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Çokluk kategorisi gramer kitaplarımızda genellikle isim çekimi bölümünde yer almaktadır (Kerimoğlu, 2008, s. 144). Türkçede çokluk şekilsel anlayışa bağlı kalınarak -IAr çokluk ekiyle açıklanan bir konudur. Bu düşünceye bağlı kalındığı vakit -IAr çokluk eki, yalnızca isimlere ve III. çokluk şahıs fillere çokluk anlamı kazandırabilmektedir. Ancak çokluk

anlamı, en az iki kavramın bir araya gelmesiyle oluşan bir dil birliğidir. Bu anlam bazen şekilsel açıdan karşılanırken çoğu zaman da kelimeler ya da cümleler aracılığıyla karşılanabilen bir sayı kategorisidir. Varlığa, nesneye veya şahsa sayı bakımından birden fazla değer kazandıran tüm unsurlar çokluk olarak nitelendirilmelidir.

Türkçede tekil halde bulunan varlıklar, bir varlığı karşılarken +lAr çokluk eki alan varlık, birden fazla olan ancak sayılamayan, belirsiz bir çokluğu karşılamaktadır. Morfolojik olarak +lAr ve +lArcA ekleriyle yapılan çoklukta, üç anlam kategorisi meydana gelmektedir: belirsiz çokluk, belirli çokluk ve belli belirsiz çokluk (Güner, 2008, s. 18). Türkçede +lAr çokluk ekinin cümleye kazandırdığı anlam, belirsiz bir çokluğu karşılamaktadır. Düşünceye belirli bir çokluk anlamı kazandırılmak istenildiğinde sayı sıfatlarından yararlanılmaktadır. Bir dışındaki sayı sıfatları, Türkçede çokluk ekine bağlı olarak varlık ve eylemlere belirsiz bir çokluk anlamı katan kelimelerden, yine belirsiz sayıda çokluk anlamı taşıyan belgisiz sıfat ve zamirlerden, miktar bildiren zarflardan farklı olarak belirli bir çokluk anlamı taşımaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında sayı sıfatları, diğer çokluk unsurlarından ayrı değerlendirilebilir.

“*Cipte ben, bir köylü, iki bakım memuru, bir de on beşinde bir çocuk var. (7-YOEG s.94)*” cümlesinde yer alan asıl sayı sıfatları niteledikleri isme belirli bir çokluk anlamı kazandırmaktadır.

“*Bütün gün seni aradım.*” cümlesinde ise biçimsel bir çokluk bulunmamakla birlikte “bütün” kelimesi aramak eyleminin gün içerisinde belirsiz bir zaman aralığında yapıldığını anlatmaktadır. Eylem bir defasında yapıp tamamlanmamış, belirli sürelerde devam eden bir çoklukta yapılmıştır. “*Yarışmayı yine ben kazandım.*” cümlesinde “yine” kelimesi cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. Tekrarlanan eylemde kazanma işinin en az iki defa gerçekleştiği tahmin edilebilir ancak bu sayı daha fazla da olabilir. Tüm bu cümleler çokluk ekinden bağımsız olarak edinilen belirsiz çokluk anlamını örneklendirmektedir.

Çokluk kavramı, bir cümleyi oluşturan unsurlardan ya da cümlelerin anlamından anlaşılmaktadır. Bazen sözün diğer kelimelerden farklı seslendirilmesi cümleye çokluk anlamı kazandırabilir. Güner, çokluk kategorisi içerisine dâhil ettiği vurguyla yapılan çokluğa şu cümleleri örnek vermektedir: *O kadar kitap okudum ki tahmin edemezsin, Öyle çalıştım ki bilemezsin* (2008, s. 19). Çokluk anlamı olmayan bir kelime söze yüklenen vurgu yoluyla da çokluk anlamını karşılayabilmektedir.

Düşüncenin aktarılmasını sağlayan cümleler, bireyin dili kullanma becerisi ölçüsünde farklılaşmaktadır. Benzer dış dünyada yaşasa da her birey, kendi deneyimlerini kendi sözcükleriyle ifade ederek diğerlerinden ayrılmaktadır.

Ancak, söz söyleme eylemi kişiden kişiye göre farklılaşsa da her birey anlamsal bir bütünlük içerisinde konuşmaya çalışmaktadır. Kavram alanında yer alan ve deneyimleriyle örtüşen durumlarda dilediği sözcüğü kullanarak düşüncelerini görünür kılar.

Anlamı pekiştirmek amacıyla kullanılan ikilemeler, bazı durumlarda çokluk anlamı da taşımaktadır. “*Tabak çanak, kap kacak, gece gündüz vb.*” gibi kelime birlikteliklerinde hem kullanılan kelimelerin kendi cinsinden kelimeleri hem de kendilerinden sonra ilişkileri olan kelimeyi anlam bakımından çokluk yönüyle etkilemektedir (İlhan, 2009, s. 193). Tek başına çokluk anlamı olmayan bir kelime yinlendiği durumlarda çokluk anlamı kazanabilmektedir.

“*Orada şimdiye kadar eşine rastlamadığı güzellikte bir bahçe duruyordu. (5-AHDTP s.22)*” cümlesinde biçimsel açıdan ya da kelime düzeyinde çokluk anlamı olan herhangi bir sözcük bulunmamaktadır. Ancak bu cümlede ifade edilen güzellik kavramının normalin çok üstünde bir değer taşıdığını cümlenin bütüne bakarak söyleyebiliriz. Öyleyse yalnızca biçimbirimler veya kelimeler değil cümleler de anlam yönünden çokluğu ifade edebilir. Metnin anlamsal bütününe dikkat etmemek, yalnızca gramer kurallarına bağlı kalarak çokluk ekine şartlanmak bu cümledeki çokluk anlamını göz ardı etmemize neden olur. Söz bireyin düşüncesini aktarmaya imkân tanıyan öznel dildir, bu nedenle birey çokluk kavramını anlatmak isterken şekilsel özelliklerin dışına çıkıp cümlenin anlam yönünden de yararlanabilmektedir. Çokluğu varlıklara sayısal bir değer kazandıran kategori olarak ele aldığımızda, anlam yönünden en az iki kavramın bir araya gelmesi çokluk için yeterli görülmelidir.

Varlığı sayı yönünden nitelendirmek ona çokluk anlamı kazandırmaktır. Bu çokluk, bazen sayısı belli olan bir çokluğu, çoğu zaman da belirsiz sayıdaki çokluğu karşılamaktadır. Çalışmamızda çokluk kavramı, anlamsal çokluk başlığı altında belirli çokluk ve belirsiz çokluk olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilindeki ortaokullarda ders materyali olarak kullanılan MEB’e ait 5. sınıf, Başak Yayıncılığa ait 6. sınıf, Ezde Yayıncılığa ait 7. sınıf ve Dörtel Yayıncılığa ait 8. sınıf ders kitapları incelenmiştir. 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında toplam 128 okuma ve serbest okuma metni araştırma kapsamına alınarak çokluk anlamı incelenmiştir.

1.Belirli Çokluk

Türkçede çokluk anlamının farklı şekillerde ifade edilebilmesi çokluğun geniş, kapsamlı bir konu olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Düşünülenin aksine çokluk eki dışında anlamsal ya da kelime grupları vasıtasıyla da varlıklar çokluk anlamı kazanmaktadır. Varlıkların edindiği bu çokluk anlamı çoğu zaman belirsiz bir çokluğu karşılamaktadır. Ancak yine de dilimizde sayısı kesin olarak

bilinen, belirli bir çokluk kavramı bulunmaktadır ve bu çokluk, sayı sıfatları aracılığıyla oluşturulmaktadır.

Hayat, dönem gibi sözcükler süresi tam bilinmediği için belirsiz çokluğu karşılamaktadır. Bu anlamıyla çalışmamızda belirsiz çokluk başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu sözcüklerin sayı sıfatlarıyla kullanıldığı durumlarda ise çokluk anlamı belirli bir hale dönüşmektedir. “*Dört yıllık öğrencilik hayatımda böyle ödev görmedim. (5-BVM s.40)*” cümlesinde kişinin öğrencilik hayatı sayı sıfatı olmadan düşünüldüğünde belirsiz bir zaman dilimini karşılamaktadır. Ancak dört yıllık bir dönem başı ve sonu belli olan bir eğitim dönemini anlatarak belirli bir çokluğu yansıtmaktadır.

“*Birlikte nüfus dairesinin yolunu tuttular. (6-AÖVK s.50)*” cümlesinde eylemi gerçekleştiren şahısların sayısı metnin bağlamından anlaşılmaktadır. Bu cümlelerin öznesi, Ali ve babasıdır. Ancak nüfus dairesine gidenlerin kim olduğu ve kesin sayısı sadece bu cümleye bakılarak açıklanamaz. Başlangıçta sayısı bilinmeyen özne, metnin bütünü göz önüne alındığında ortaya farklı bir resim çıkmaktadır. Öyleyse birlikte anlamsal bir bütün oluşturan cümleler, bu örüntü bozulmadan beraber değerlendirilmelidir. Bu duruma örnek olarak tespit ettiğimiz belirli sayıdaki örnekler şunlardır:

Yine beraber oynuyor, mektepten eve birlikte dönüyorduk. (6-At s.35)

Benimle beraber yürüyecek sanıyordum. (7-SO s.77)

“*Bu sefer jandarmalar ihtiyarın oğlunun cesedini getirmişler. (8-Msf s.59)*” cümlesinde yer alan “bu sefer” söz grubu jandarmaların daha önce de geldiğini belirterek çokluk bildirmektedir. Ancak sayısı bilinmeyen bu çokluk, cümle tek başına değerlendirildiğinde yanıltıcı olmaktadır. Metnin geri kalan bölümlerinde eylemin ikinci kez yapıldığı açıkça anlaşılmakta, dolayısıyla cümlede belirli bir çokluk anlamı bulunmaktadır. Bu durumda doğru bir çıkarım yapmak için cümleyi bağlı bulunduğu paragraf içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu duruma örnek olarak tespit ettiğimiz belirli sayıdaki örnekler şunlardır:

Bir daha muayene edecekler, dedim. (8-DHK s.97)

“Ne saklayayım geçen gelişimde sevmedim, beğenmedimdi burasını! (8-SA s.103)

“*Hatta o okurken kırtasiyeci Mehmet Amca çıkıp eşlik etmesin mi? (5-BVM s.40)*” cümlesinde üç kişinin varlığı sayıca belirli olan anlamsal bir çokluğu ifade etmektedir. Eylemi yapan şahıs, onu izleyen ve olaya daha sonra dâhil olan şahıs, cümleye üç kişiden oluşan bir grubun var olduğunu göstermektedir.

“*Karı koca yemedik içmedik, sabah akşam nerde kimin tarlasında iş varsa gittik, diştten turnaktan artırdık, zorla üç beş kuruş sahibi olduk! (8-SA s.103)*” cümlesinde eylemi gerçekleştiren şahısların sayısı kesin olarak bilinmektedir. “Karı koca” söz grubu cümleye belirli bir çokluk anlamı kazandırmaktadır.

2.Belirsiz Çokluk

Metni oluşturan her kelime farklı anlamlar taşır, ancak bu farklılıklar bir araya geldiği zaman anlamsal bir bütün oluşturmalıdır. Artık birbirinden bağımsız, anlamlı kelimeler yerine bu farklı anlamlarla örülü ortak bir anlam oluşmaktadır. Öyleyse anlam, sözden ayrı tutulmaması gereken, onu tamamlayan bir unsurdur.

Seslerden oluşan her sözcüğün aynı zamanda taşıdığı bir anlam ve bu anlamlara uygun oluşturduğu cümleler vardır. Bazı kelimeler, başka hiçbir kelimeye ya da çokluk ekine ihtiyaç duymadan, başlı başına çokluk anlamı taşımaktadır. Bu kelimelerin kullanımı, bir durumun ya da eylemin bünyesinde çokluk anlamı taşımamasını zorunlu kılmaktadır. “Gür” ya da “yoğun” diye tarif ettiğimiz sözcükler, içerisinde çokluk anlamı bulunan olayların anlatıldığı cümlelerde kullanılmak zorundadır. “*Tam o sırada "Küt!" diye kuru yapraklardan bir yığının üzerine düşmüştü. (5-AHDTP s.22)*” cümlesinde geçen “yığın” kelimesi birden fazla yaprağın oluşturduğu belirsiz çokluğu ifade etmektedir. Yine “*Kitabın Serüveni (5-KS s.172)*” cümlesinde yer alan “serüven” sözcüğü kitabın başından geçen ve bilinmeyen sayıdaki olayları anlatarak çokluk bildirmektedir. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında tespit ettiğimiz anlamsal çokluğu yansıtan sözcükler şunlardır: *karışım, akın, gür, yoğun, yığın, birikim, birikinti, sel, gelenek, töre, örf, adet, renkli, senfoni, katmerli, serüven, ağır, kocaman, yüksek, aşırı, gökkuşağı, ebemkuşağı, rengârenk, derlemek, işbirliği, seferber etmek, istila etmek, kültür, engin, toplum, toplumsal, toptan, yumak, köklü, evrensel, coşmak, taşmak, aşiret, alışkanlık, unutulmaz, kalabalık.*

Bu bağlamda ortaokul Türkçe ders kitaplarında tespit ettiğimiz ve bağlı bulunduğu cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandıran kelimelerin yer aldığı cümlelerden bazıları şunlardır:

Tüm bilgisini, birikimini Türkiye için kullanmak üzere savaş veriyor. (5-BDK s.119)

Anadolu'nun geleneksel seyirlik oyunları arasında cirit oyunlarının yeri büyüktür. (5-ACO s.194)

O ibiği kan kırmızı, tüyleri kızılı karalı, gökkuşağı gibi çok renkli bir horozdu. (6-Gü s.16)

Millî Eğitim Bakanlığı aracılığı ile Anadolu halkı ağzından Türkçe sözlerin derlenmesine başlandı. (8-ATDVÖ s.35)

Çokluk; en az iki kavramın bir araya getirdiği bir dil birliğidir. Çok olmak, sayıca birden fazla olmak çokluk anlamını karşılamaktadır. Çokluk anlamı çoğu zaman çokluk eki aracılığıyla ifade edilse de kelimeler ve taşıdıkları anlamlar da çokluğu anlatabilmektedir. Kelimeler cümlede bazen bir eylemin yapıma sayısını veya eylemi gerçekleştiren şahısların çokluğunu belirtirken bazen de bir defa yapılan ancak çok güçlü, miktar olarak alışılmışın üstünde gerçekleşen bir eylemin çokluğunu belirtebilmektedir.

Gözlerini budaktan esirgemeyen sert bakışlı, yağız yüzlü, cesur, vefakâr İnebolu kayıkçısının gür sesi erkekçe gürlüyor: 'kürek başına!' (6-VY s.28) cümlesinde "gürlemek" eylemi sayı bakımından bir defa yapılan bir eylemi karşılarken anlam yönüyle şiddetli, normalin üzerinde duyulan bir sesin çokluğunu anlatmaktadır. Öyleyse eylemin sayı bakımından çokluğu karşılamanın yanı sıra miktarı, yapıma gücü de çokluk bildirmektedir.

Sonsuz, sayısız, bitimsiz, nihayetsiz, ebediyen gibi sözcükler eylemin her zaman devam edeceğini, bir sonunun olmadığını anlatarak çokluk bildirmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Ustanın bu sonu gelmez nasihatlerinden sıkılan kalfa, artık dayanamaz ve gidip bir dükkân açar. (5-PN s.88)

Öğretmeni Ali'nin bitimsiz soruları karşısında yorgun düşmüştü. (6-AÖVK s.48)

Bağırarak, haykırmak, gürlemek, çığlık atmak gibi sözcüklerde eylemin birden fazla yapılmasından çok, güçlü bir biçimde yapıldığı anlaşılmaktadır. Burada söz konusu olan konuşma, normalin çok üstünde yüksek bir sesle yapılarak sesin miktar olarak çokluğu belirtilmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

O vakit Mıstık, "sen arkama saklan..." diye haykırdı ve önüme geçti. (6-At s.35)

Çiftçi daha sözlerini bitirmeden kış mevsimi gürlemiş; "Şimdi beni iyi dinle!" demiş. (7- KM s.101)

Türkçede bir dışında kalan sayı sıfatları, varlıklara belirli bir çokluk anlamı kazandırmakta, bir rakamı çokluk kategorisine dâhil edilememektedir. Ancak bir sayı sıfatı sayılamayan çoklukta varlıkları, nesnelere nitelediğinde çokluk anlamını karşılamaktadır. "Bir elma" söz grubu çokluk bildirmezken, "bir kilo

elma” ölçülebilir bir çokluk anlamını belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Biricik ödevim insanlara bir tutam durulmuş renk, bir avuç durulmuş biçim sunmaktır. (7-BBKK s.12)

Şimdi yani üste bir teneke un da mı vermeyeceksin Niyazi? (8-EÇ s.91)

Hep, her zamanki, oldum olası, sürekli, hiç durmadan, durmadan, hiç ara vermeden, devamlı, ha bire, hâlâ, hâlen, daima, sıkça, sık sık, düzenli olarak, her eli öpüldüğünde, genellikle, genelde... sözcükleri eylemin sürekli yapıldığını ve alışkanlığa dönüştüğünü belirterek cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. “Hep kızım! torunumun evden çıkmalarını gözliyorum oyuncaklarla oynamak için. (5-O s.10)” cümlesinde “hep” sözcüğü daima yapılan eylemlerin çokluğunu karşılamaktadır. Bu cümlelerde işin sürekli yapılması çokluk anlamını belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Uzay İstasyonu'yla yeryüzü arasındaki telsiz bağlantısı sürekli olarak açıktır. (5-UBG s.104)

Üç gün üç gece hiç ara vermeden lapa lapa kar yağmış. (6-DG s.11)

Bu büyükler, oldum olası böyledirler. (6-Gü s.17)

Ha bire tırmık çekiyor, yaprakları öteye öteye kuruyordu. (7-YOEG s.95)

Varlığın ya da eylemin birden fazla yapılması çokluk kavramını yansıtmaktadır. Bu nedenle “Sinan, Padişah'ın önünde bir daha eğilerek: (5-ÇDS s.157)” cümlesinde yer alan “bir daha” sözcüğü eylemin bilindiği kadarıyla en az iki defa yapıldığı için çokluk anlamını karşılamaktadır. Ancak söz konusu eylem daha fazla da yapılmış olabilir, burada bahsedilen belirsiz bir çokluktur. Bu çalışmamızda eylemin en az iki defa yapılması çokluk için yeterli ölçüt kabul edilmekte ve bu cümleler çokluk kategorisine dâhil edilmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Aziz şehitlerimiz, gazilerimiz o gece bir toprak nasıl vatan olur, nasıl vatan kalır bir kere daha bize gösterdiler. (5-15T s.55)

Seni vaktiyle kök boylarıyla, solmaz renklerle dokurlar gene ayak altına serer, gene en zahmetli işlerde kullanırlardı. (7-BBKK s.12)

Hayat, ömür, dönem, süreç, evre, çocukluk, gençlik gibi sözcükler kullanıldığı cümlelerde belirli bir zaman dilimini karşılamakta, bu yönüyle cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. “Bundan güzel bir ömür mü olur, elli altmış senelik yaşam bundan güzel başlar ve biter mi? (7-SK s.88)” cümlesinde insanın süresi

belli olmamakla birlikte bir zaman aralığı kapsayan hayatının bütünü kastedilmektedir. Bu yönüyle ömür, yaşam kelimeleri anlamsal olarak belirsiz bir çokluğu ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Çocukluğumsa çok, çok uzaklarda kaldı. (5-O s.11)

Şehzadebaşı benim cıraklık dönemimin yapısı, Süleymaniye'yi kalfalık dönemimde yaptım. (5-ÇDS s.157)

“*Mehmet korkunç şekilde annesine benziyordu. (5-KA s.65)*” cümlesinde yer alan “korkunç” kelimesi anlam açısından benzerliğin çok güçlü olduğunu belirtmektedir. Korkunç kelimesinin anlamlarından biri de çok aşırı, pek çok, güçlü, şiddetlidir (Türkçe Sözlük, 2009: 1218). Kullanıldığı cümleye miktar açısından çokluk anlamı kazandıran bu sözcük, anlamsal çokluğa örnek olmaktadır. Bu şekilde *korkunç, korkutucu, şiddetli, dehşetli, dayanılmaz* sözcükleri eylemin aşırı, güçlü bir şekilde gerçekleştiğini anlatarak cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin tam metin çevirisi, korkutucu hacmi ve tabii ki dilinin hem eski hem de çok fazla Evliya'ya özgü oluşuyla, uzmanlara göre bir yapıt. (6-YİDBRE s.55)

Bugün dokunanla yirmi beş yıl önce dokunan arasında korkunç bir düşme var. (7-BBKK s.13)

Arıburnu da dehşetli bir ateş altında... (8-SGBU s.39)

Derece, ölçü kelimeleri, “bu denli, bu kadar” anlamında kullanıldığında cümleye eylemin yapılma oranının fazla olduğu anlamı katmaktadır. “*Sanırım gördüğü şey her neyse son derece ilgisini çekmiş gibi geldi bana. (8-TNV s.23)*” cümlesinde biçimsel olarak çokluk belirten herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Ancak cümlelerin anlamına dikkat edildiğinde görülen şey kişinin ilgisini biraz değil çok, fazla çekmiştir. Cümleye çokluk anlamı kazandıran “son derece” söz öbeği anlamsal açıdan çokluk belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Annem yaramazlığımı ifade etmek için, “O derece yaramazdır ki!” demek için söylemişti bunu. (6-ÜKYGD s.67)

Ancak bu olumlu çabaların, özellikle bazı edebi eserlerin dilinde önemli ölçüde sadeleşme sağlamasına karşılık, yine de 1930'lu yıllara girerken yazı diliyle halkın konuştuğu dil arasında inanılmaz derecede büyük bir uçurum vardı. (8-ATDVÖ s.35)

“*O çalı çırpının sereserpe geliştiği, bu denizlere diklemesine inen toprak öyle taşlık, öyle taşlıktı ki... (8-KVDS s.114)*” cümlesinde yer alan “öyle” kelimesi anlamsal açıdan toprağın anlatılmayacak kadar çok taşlık olduğunu belirterek çokluk bildirmektedir. “*Bu sözler o kadar tesirliydi ki ruhumda âdeta yeni bir meleke, o zamana kadar bilinmeyen mefkûre melekesi yarattı. (8-BV s.69)*” cümlesinde ise sözlerin tesirinin az değil çok olduğu “o kadar” söz grubuyla anlatılarak cümleye çokluk anlamı kazandırılmaktadır. *Öyle, öylesine o kadar, bu kadar, ne,* kelimeleri bağlı buldukları cümleye düşünülenden çok, pek çok, fazla anlamları kazandırarak çokluk kavramını yansıtmaktadır. Güner, bir dil ögesinin şekilsel görüntüsüyle anlamı arasındaki farklılık vurgu yoluyla sağlanarak cümleye çokluk anlamı kazandırılmaktadır; “*O kadar kitap okudum ki tahmin edemezsin.*” ve “*Öyle çalıştım ki bilemezsin.*” (2008, s. 19). “O kadar ve öyle” sözcüklerinin cümleye çokluk anlamı kazandırdığını ve bunu “Vurguyla Yapılan Çokluk” olarak sınıflandıran Güner, çokluk kavramını biçimsel gramer anlayışından farklı açıklamıştır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

"Sen ne kadar da yorulmuşsun böyle." dedi. (5-GUY s.35)

Deyince kızın yüreğine öyle bir ateş düşmüş, öyle bir ateş düşmüş ki yanıp kül olmaya az kalmış. (7-TK s.72)

Çok, çokça, pek, pek çok, pek az, azıcık, bol bol, fazla, fazlaca, çok fazla, epey, epeyce, gayet, olağanüstü, fevkalade, harikulade gibi kelimeler; fiil ve fiilimsilere, sıfatlarla başka zarflara aşırılık anlamı katan azlık-çokluk zarflarıdır (Vural ve Böler, 2012, s. 205). *Muazzam, mükemmel, muhteşem, müthiş, harika, harikulâde, fevkalade, olağanüstü, inanılmaz* kelimeleri zarf görevinde bulunan, cümleye miktar yönünden alışılmışın dışında, aşırı, çok, pek çok anlamları katarak çokluk kavramını karşılamaktadır. Bu kelimelerin yer aldığı ifadelerde söz konusu olan iyi değil iyinin de ötesinde mükemmel ya da harikulâdedir. Burada söz dizimine bağlı olarak varlığa ya da eyleme miktar anlamı veren azlık-çokluk zarfı olmasının yanı sıra kelimenin anlamsal olarak da çokluk kavramını yansıtmaması bu kelimeleri her iki başlık altında incelememizi sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Cümleleri yaptıklarını çok basite indirgese de muazzam derinliğe sahip bir insanın dünyasına girmenin keyfini çıkarmanız dileğiyle. (5-BDK s.119)

Bunun yanında, fermuar ve ayakkabı bağcığı çoktan icat edilmişti ve her ikisi de mükemmel çalışıyordu. (6-VCC s.47)

Matematik öğretmeni -o zamanki deyişle riyaziye muallimi- ondan, “Çok zeki çocuk!” diye söz eder; resim öğretmeni, “Harikulade bir kabiliyet!” diye onu över; jimnastik öğretmeni, “Selim fevkalade bir çocuk, lastik gibi vücudu var!” derdi. (8-S s.21)

Eylemin sona ermeyip uzun süre devam ettiğini anlatan kelimeler, işin yapılma zamanının çokluğunu belirterek cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. “*Böylece cirit bir düzen içinde sürer gider.* (5-ACO s.195)” cümlesinde eylem uzun zaman yapılmaya devam eder ve sona ermez. Öyleyse hem süre açısından hem de bu süre zarfında birçok defa yapılan işin çokluğu anlatılmaktadır. Bu duruma örnek olacak başkaca cümleler şunlardır:

Türkler, bu sporu binlerce yıl önce Orta Asya'da başlatmışlar, yüzyıllar boyunca bu geleneği sürdürerek Selçuklularla birlikte Anadolu'ya getirmişlerdir. (5-ACO s.194)

Magazin dergilerine dadananlar vardı aramızda, olanca ukalalığımızla “Sen onları mı okuyorsun?” derdik. (6-ÜKYGD s.67)

Bir çiftçi sürekli olarak, kış mevsiminin habersiz geldiğinden şikâyet edip dururmuş. (7- KM s.99)

“Doğuştan, yaradılıştan gelen veya ezelden beri devam eden” söz grupları eylemin çok uzun zaman önce var olduğunu ve günümüzde de varlığını sürdürdüğünü anlatarak çokluk kavramını karşılamaktadır. Burada söz konusu olan eylem, uzun yıllar boyunca yapıldığı için zaman açısından bir çokluk anlamı bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım, (5-BVM s.41)

Yalnız matematiğe doğuştan bir yeteneğim, şiir ve edebiyata da tutkulu bir isteğim vardı. (8-BV s.66)

“Birlikte, beraber, bir arada, topluca, el birliğiyle, el ele vererek, birleşmek, karışmak, kaynaşmak” sözcükleri işi gerçekleştiren birden fazla şahıstan bahsederek cümleye sayısal bir değer kazandırmaktadır. “*Zeybek türkülleri söylüyorlar bir ağızdan.* (8- MOBG s.50)” cümlesinde türkü söyleme işini üstlenen kişilerin çokluğunu “söylemek” fiiline getirilen +lAr çokluk ekinin dışında “bir ağızdan” tamlama grubu da karşılamaktadır. Birlikte, beraberce yapılan eylemlerde belirsiz ancak sayısal olarak birden fazla olan şahısların çokluğu söz konusudur. Bu duruma örnek oluşturan başkaca cümleler şunlardır:

Tüm güvercinlerin kabul etmesiyle birlikte aynı anda kanat çırparak havalanmışlar. (5-G s.73)

Ancak el ele verirsek dostumuz kurtulur. (7-DA s.67)

“*Daha o günden Atatürk, eğitim birliğinin önemini vurguluyordu.* (8-EHÖ s.32)” cümlesinde ise “birlik” sözcüğü cümleye, benzer bir amaç için birbirinden bağımsız görev yapan birden fazla unsurun bir araya getirilerek birleştirilmesi

anlatılmaktadır. Farklılık gösteren bu unsurların aynı çatı altında toplanması cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümle de verilebilir:

“Millet; dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı olan vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal toplumdur.” (8-ATDVÖ s.34)

“Tıpkı perşembe günü gibi...(6-At s.35)” cümlesinde yer alan “tıpkı” kelimesi cümleye eylemin daha önce de yapıldığı anlamını vermektedir. Bahsedilen olay, en az iki defa gerçekleşerek cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandırılmıştır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Ben daha önce de yaşadım bu olayı, biliyorum. (5-KTS s.236)

Söze başlarken de söylediğim gibi tatlı dil, sevimli görünmeyen hatta soğuk görünen yüzleri bile ısıtır, cana yakın kılar. (8-TDi s.12)

“Söyleşi, tanışma, tartışma, toplantı, karşılaştırma, karşılık vermek” gibi tek başına yapılması mümkün olmayan, en az iki kişi gerektiren konuşma ve olayları anlatan bu kavramlar, cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Prof. Oktay Sinanoğlu ile 1997 yılında tanıştım, gazetecilik yapıyordum ve bir dergide kendisiyle bilim dünyası hakkında yapılan bir söyleşiyi okumuştum. (5-BDK s.118)

“ÖZELLİKLE KÖSTEBEK, RÜZGÂR VE AYLAK HANIM İŞBİRLİĞİ YAPARSA.” (6- AÖVK s.49)

Bu metin, haklar ve zorunluluk kavramlarının tartışıldığı “Çıtır Çıtır Felsefe” dizisinin on beşinci kitabı olan “Haklar ve Ödevler” kitabından alınmıştır. (6-ÖG s.74)

“Bir türlü söndüremezsin. (7- YOEG s.95)” cümlesinde çokluk anlamı taşıyan herhangi biçimsel bir unsur yoktur. Ancak uzun süre uğraş verilen veya beklenen durumların ardından kullandığımız “bir türlü” söz grubu zihinsel olarak bu cümlede çokluk anlamı olduğunu düşündürmektedir. Uzun süreli ve belirsiz sayıda tekrarlanan eylemlerin anlatımında hem süre hem de bu süre zarfında yapılan farklı çalışmaların varlığı, bu cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Bütün aramalarıma karşın, nereye saklandıklarını bir türlü bulamıyorum. (6-KU s.18)

Bıçağın açtığı yara zamanla kapanır; dil yarası, ruhun en gizli taraflarına doğru boyuna işler, bir türlü kapanmak nedir bilmez. (8-TDi s.10)

“Çeşitli, türlü, değişik, farklı” kelimeleri aynı kavramı ya da varlığı çağrıştıran birbirinden farklı örneklerin olduğunu belirtmek amacıyla kullanıldığında cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. “Ağaçlarında da türlü meyve, türlü koruk... (7-TK s.71)” cümlesinde “meyve” ismi çokluk eki almadığı halde tekil bir isim değildir. “Türlü” kelimesi birbirinden farklı ancak belirsiz sayıda meyvenin çokluğunu anlatarak cümleye çokluk anlamı katmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Afyon taraflarında iyiden iyiye çeşitlenir çalgı türleri. (6-HGE s.56)

Dört tarafta beyaz badanalı tenekeler, saksılar içinde küpe çiçekleri, ortancalar, karanfiller; tarhlarda ıtlar, sardunyalı, katmerler, şebboylar, akşamsefaları, daha türlü çiçekler... (8- SA s.105)

“Yılgınlığa kapılmayan de Mestral ürünü Amerika’ya götürdü ama orada da benzer bir tepkiyle karşılaştı. (6-VCC s.47)” cümlesinde “benzer” sözcüğü eylemin daha önce de farklı bir şekilde yaşandığını anlatarak cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. “Yani bütün bilim adamlarında ortak olan özellikleri araştırmak. (6-NNZNME s.40)” cümlesinde ise ortak olarak adlandırılan durum, çok sayıda şahısta görülen dolayısıyla benzer özellikleri taşıyan kişilerin çokluğunu ifade etmektedir. Her iki durumda da birbirine yakın ya da aynı özellikleri yaşayan şahısların, olayların belirsiz çokluğu anlatılmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Türklerin ata sporu olan cirit oyunları, Asya’da ve Avrupa’da, başka milletleri de etkilemiş, ciride benzer oyunlar türemiştir. (5-ACO s.195)

Acaba bilim adamlarını, diğer insanlardan ayıran bu ortak özellikler neler olabilir? (6- NNZNME s.40)

+cA ekiyle yapılan “onca, bunca” kelimeleri cümleye miktar yönünden belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. Anlam olarak bakıldığında bu sözcükler, azlık-çokluk zarflarında olduğu gibi cümleye “o kadar, çok, fazla” anlamları katmaktadır. “Bunca sorun dururken dille uğraşmayı gereksiz bulanlar var mıdır, bilmiyorum. (8-TNV s.22)” cümlesinde sorunun bizim düşündüğümüzden daha çok olduğunu anlatan “bunca” sözcüğü cümleye zihinsel açıdan çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olacak başkaca cümleler şunlardır:

Sevindi onca (6-AG s.22)

Adamlar onca masraf edip her şeyin en iyisini, en güzelini sunuyorlar, yalnızca siz mutlu olmanız diye bulunmadıkları özveri kalmıyor; tutturmuşsunuz “Ne demek?” diye. (8- TNV s.23)

“Adamlar, var güçleriyle ipe asılıyordu. (5-ÇDS s.159)” cümlesinde “var gücüyle” ifadesi bireyin varlığının bir kısmını değil tümünü ortaya koyduğunu anlatarak güç, kudret sözcüğünü miktar yönünden nitelemektedir. Elindeki gücün tamamının kastedildiği bu durum, çokluk kavramını anlamsal olarak karşılamaktadır. Buna örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Magazin dergilerine dadananlar vardı aramızda, olanca ukalalığımızla “Sen onları mı okuyorsun?” derdik. (6-ÜKYGD s.67)

Bilmedik ki dişle, tırnakla, kanla, canla tabiat denilen canavarı yenmek lazımdır. (8- KVDS s.116)

“Ben bütün heyecanımla kapıyı dövmeye başladım. (7-YOEG s.96)” cümlesinde bahsedilen kişinin sahip olduğu heyecanın tamamıdır. “Tüm, bütün, yüzde yüz, tamamen” kelimeleri nitelediği ismin büyük bir bölümünü işaret ederek çokluk anlamını karşılamaktadır. “Büsbütün öksüz yapıyor. (8- KÖ s.61)” cümlesinde “büsbütün” kelimesi çok anlamında kullanılarak cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Bu da Türkiye halkını, yüzde yüz müspet ilme dayalı ilk eğitim terbiyesinden geçirmeye bağlı idi. (8-EHÖ s.32)

Birazdan silahlar tamamen susar... (8-SGBU s.40)

“Bütçe ve cephane” kelimeleri biçimsel olarak tekil halde olan ve bu durumda tekil ismi karşılamaları gereken isimlerdir. Ancak aynı türden silahların genel adı durumundaki “cephane” sözcüğü bir kümeyi işaret ederek cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. “Cephe taşıdı arkasından. (7-AKS s.37)” cümlesinde söz konusu tek bir silah olmadığı için kümenin tüm üyelerini karşılayan “cephane” sözcüğü çokluk bildirmektedir. “Kütüphaneye dikiş makinelerini temin ederken devletin verdiği bütçeyi kullanmaz, makineleri yardımseverlerin katkısıyla temin etmeyi planlar. (6-EKMA s.44)” cümlesinde ise bütçeden kastedilen miktarı bilinmeyen ancak birden fazla dikiş makinesi alınabilecek kadar çoklukta paradır. Bu durumda “bütçe” sözcüğü cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır.

“Paylaşmak, dağıtmak” gibi üleştirme anlamı olan eylemler, miktar olarak çokluğu zorunlu kılan durumları anlatmak için kullanılır. Bir şeyin paylaşılması her şeyden önce onun yeterli miktarda var olmasını gerektirmektedir. Bu yönüyle

“paylaşmak, dağıtmak” kavramları, çokluk anlamı taşıyan eylemlerdir. “*Ahaliye yardım dağıtacakmış, odur...* (8-EÇ s.92)” cümlesinde paylaşacak kadar çok olan yardımlar anlatılarak cümleye çokluk anlamı kazandırılmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Daha sonra öğrendiklerimi derste sınıf arkadaşlarımla paylaştım. (7-AA s.29)

Elimdekini avcumdakini göz göre göre sizlere dağıttıyorum işte. (8- EÇ s.90)

“*Gözün bile göremeyeceği bir hızla koşmasını öğrensen...* (7- KK s.59)” cümlesinde eylemin yapıma süresinin “ölçülemeyen kadar çok hızlı” olduğunu anlatarak cümleye çokluk anlamı kazandırılmaktadır. Burada bahsedilen çokluk, eylemin hızını miktar yönünden belirten bir çokluktur. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Bora gibi kasırğa gibi Atatürk'üm(6-AG s.23)

Yolculardan kılıksız bir ihtiyar Yahudi, güvertede dünyadan habersiz, hırs ve heyecan içinde eşyalarını istif etmekle meşgul iken vincin altına girmiş ve tam o sırada demir kancadan kurtulan bir iri denk, olanca ağırlığıyla adamın başına inerken o, eşi bulunmaz bir çeviklikle hemen fırlamış, kucaklayınca Yahudi'yi ölümden kurtarmıştı. (8-GBH s.79)

Deyim; ifadeyi güzelleştirerek söze canlılık kazandıran kalıplaşmış söz öbekleridir. Deyimler, anlama uygun kullanıldığı zaman duygu ve düşüncenin doğru ve etkileyici bir biçimde aktarılmasını sağlamakla beraber bazıları anlamsal olarak da çokluğu karşılayabilmektedir. “*Sadece sorularlara cevap ver,*” demekten *dilinde tüy bitmişti.* (6- AÖVK s.48)” cümlesinde “dilinde tüy bitmek” deyimini “defalarca anlatmak, çok söylemek” anlamında kullanılarak cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Atatürk'ün öldüğü, bayrağın onun için yarıya çekildiği kara haberi kulaktan kulağa dolaştı. (6-BAA s.25)

Öfkeden deliye dönen Ali, “İki gece daha kalacağımızı söylemiştik; odamızı başka birine vermeye hakkınız yok!” diye bağırıyor. (6-ÖG s.74)

Önce çarşıya indik, çarşı tam bir bayram çarşısıydı yani ana baba günü. (7-M s.19)

İçimden kendi bildiğim ve dilimden düşürmediğim üstatlarımın seçme şiirlerini fısıldar, bunların yanında Bilal'in sözlerini adeta gülünç bulurdum. (8-Ac s.70)

Tekrar yoluyla anlamı güçlendiren ikilemeler, cümleye çokluk anlamı kazandırabilmektedir. İkilemelerin cümleye kazandırdığı bu çokluk, bazen sık sık ya da ara sıra yapılan bir eylemin süresini anlatılırken bazen de yapılan eylemin süresinden ziyade miktarı çokluk açısından vurgulanmaktadır. “*Karı koca yemedik içmedik, sabah akşam nerde kimin tarlasında iş varsa gittik, dışten turnaktan artırdık, zorla üç beş kuruş sahibi olduk! (8- SA s.103)*” cümlesinde “sabah akşam” söz grubu eylemin sıkça tekrarlandığını belirterek çokluğu ifade etmektedir. “*Beni günlerce üzen, yoran bir hülya avcılığının hasadı olan sedeflerimi kenarları yaldızlı defterlerde olduğu kadar zihnimde de itina ile saklar, yakıt yakıt onları kendi kendime mırıldanmaktan büyük bir haz duyardım. (8-Ac s.70)*” cümlesinde eylem yine çokluğu bildirir; ancak bu sürekli olan bir çokluk değil, arada sırada yapılan bir çokluktur. “*Gürül gürül akan sulara bakıp: (7-TK s.72)*” cümlesinde şiddetli akan suyun miktarı belirtilerek çokluk kavramı karşılanmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Pet şişeye girmemiş, klor karışmamıştır doya doya içiniz, yeni ve temiz hava ile su kılcal damarlarınıza kadar yayılsın. (5-R s.229)

Bir yanında sular akıyor oluk oluk... (7-TK s.71)

Eşiklerinde soluk yüzlü, çıplak ayaklı, ürkek ve sessiz çocukların, ellerinde ekme kabuğuyla ve çerden çöden yapılmış oyuncaklarla, ağır ağır, düşünerek ve gülmeden oynadıkları bu evlerin arasında kendi evimi ararım ve âdeta güç bulurum çünkü bunların hepsi benim evim gibidirler. (8-DHK s.97)

Belirli bir zaman aralığında sürekli olarak yapılan eylemleri anlatan “yavaş yavaş, ağır ağır, günden güne” gibi ikilemeler cümleye çokluk anlamı katmaktadır. Bu ikilemelerde birçok defa yapılması gereken durumlar anlatılmaktadır. Bu durum cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Buna örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Gökyüzünde bulut olarak uç uç buraya kadar gelmiştik. (5-KTS s.236)

İnsan yapa yapa öğrenir bir işi. (6-AŞG s.77)

Yayla havası gibi yayla adamının toplaya toplaya, biriktire biriktire, sindire sindire aldığı bir hız vardır ki yayla fırtınası gibi birden boşanır. (8-Y s.110)

“Yoklayıcıları ile konuştukça Tevfik Efendi açılıyor, inlemesi kesiliyor, artık gözlerini süzmesi, burnundan soluması kalmıyor. (5-H s.216)” cümlesinde zarf fiil görevinde bulunan “konuştukça” kelimesi tekrar tekrar yapılan eylemi niteleyerek cümleye çokluk anlamı katmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Böyleyken ben, kitaplardaki o resimlere baktıkça yaz tatilinin hayallerine kapılmaktan kendimi alamazdım. (5-OK s.165)

Yengeç sıktıkça sıkılmış. (7-BK s.81)

Ondan sonra aramızda gün geçtikçe derinleşen bir dostluk başladı. (8-S s.21)

Cümleye çokluk anlamı kazandırmanın birden fazla yolu bulunmaktadır. Kişinin zihninden geçenleri anlatması, bunu yaparken seçtiği kavramlar çokluk kategorisinin çeşitlenmesini sağlamaktadır. “Kovalar dolusu sıvı karışım ve kürekler dolusu da ilaç, hap gibi şeyler yutmuştu. (6- SKH s.82)” cümlesinde “sıvı karışım ve ilaç” sözcükleri abartılarak anlatılma yoluna gidilmekte, bu durum da cümleye aşırılık anlamı kazandırmaktadır. Abartmada bir durum olduğundan çok fazla büyültülmekte ya da küçültülmektedir. Miktar yönünden yapılan bu aşırılaştırmayla cümleye çokluk anlamı kazandırılmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümle de verilebilir:

Henüz lambaların bile yanmadığı şu erken saatte bir bodrum kapanıklığı duyulan sokaklara karanlık başka türlü, yüreğe kaygı dolar gibi çöküyor, ağzlarına kadar taşkın bostan kuyularından yöreye kemirici bir yaşlık yayılarak vücuttan önce ruha işliyordu. (8- GBH s.80)

Uzun kelimesi; başlangıcı ile sonu arasında fazla zaman aralığı olan, çok süren anlamına da gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2009: 2051). Bu anlamıyla cümlede kullanıldığında zamanın çokluğunu bildirerek çokluk kategorisini yansıtmaktadır. “*Ben taşrada fakat yatılı bir okulda, birkaç yıl bulunmuştum; sonra daha uzun zaman İstanbul’da, öğrenci sayısı bine yaklaşan büyük bir kız okulunda öğretmenlik ettim. (8- S s.17)*” cümlesinde “uzun” sözcüğü bir okulda çalışılmakla geçen zamanın çokluğunu anlatmaktadır. “*Seyahatname’si dünyanın belki en uzun gezi anlatısı olduğu gibi, (...) tam anlamıyla bir “ülkeler ve insanlar”, hatta “uygarlıklar” ansiklopedisi. (6-YİDBRE s.54)*” cümlesinde ise aynı sözcük cümleye bir varlığın boyut ya da nicelik bakımından taşıdığı çokluk anlamını örneklendirmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Uzun uzadı kasıklarım, korku damarlarım bastı. (6-At s.36)

Samimi oluşumun cezasını çekiyorum.” diye sızlanan bir dostumu uzun uzun dinlediğim için bu konuşmayı yapıyorum. (7-SO s.77)

“Büyük” sözcüğü varlıklara sayısal bir değer kazandırmaktadır. Büyük olarak izah ettiğimiz kavram, normalin üstünde bir niceliğe sahip olmalıdır. Varlığa nicel bir anlam kazandıran bu kelime, miktar bildirdiği için çokluk kategorisini yansıtmaktadır. “*Devletten büyük destek gören bu dernek, daha sonra Türk Dil Kurumu adını aldı. (8-ATDVÖ s.35)*” cümlesinde “büyük” kelimesi yapılan

yardımın çok fazla olduğunu belirterek cümleye miktar yönünden çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bazen de aynı kelime, karşılaştırma yoluyla bir varlığın diğerlerinden üstün bir nitelik taşıdığını belirterek ona nicel bir anlam katmaktadır. “Eski Yunan’ın büyük filozofu Sokrates (Sokrat), hiç yazmadı. (7-Ok s.53)” cümlesinde Sokrates’in büyüklüğü diğer filozoflara kıyasla taşıdığı değer in çokluğuna bağlıdır.

“Babasına karşı derin bir minnet besliyordu: (8-S s.21)” cümlesinde “derin” kelimesi az olmayan, çok, fazla anlamında düşünüldüğünde cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Yüzeysel olmayan, detaylı, kapsamlı düşünmek, bir konuyu tüm unsurlarıyla birlikte ele almak hem zaman açısından hem de konunun boyutlarının çok yönlü olması açısından çokluk bildirmektedir. “Bu sükût içinde, oynadıkları oyunun teferruatına dalarak düşündükleri hissediliyor. (8- DHK s.99)” cümlesinde oyunun ayrıntılı olması ve bu ayrıntılar üzerinde derin düşüncelere dalmak çokluğu ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümle de verilebilir:

Televizyon, tüm kötü güçlerin 60-70 yılda, daha geniş düşünürsek 600-700 yılda yapamadığını 10 yılda yaptı. (8-TNV s.22)

“Bağlama Türk müziğinde yaygın olarak kullanılan telli bir enstrümandır. (5-TCBEA s.146)” cümlesinde bağlamanın geniş bir coğrafyada, fazlaca kullanılan bir enstrüman olması “yaygın” kelimesiyle anlatılmakta ve bu durum cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Biçimsel olarak herhangi bir çokluk eki olmamasına rağmen yaygın kelimesinin çokluk içeren anlamı, bağlamanın çokça kullanılan bir müzik aleti olduğunu dolayısıyla miktar yönünden çokluğunu nitelendirmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümle de verilebilir:

Radyonun yaygınlaşmaya başladığı bu yüzyılın ilk yarısında da ana babalar benzeri kaygıları yaşamışlardı. (8-KAİVKİ s.15)

“Mimar Sinan, 1489-1588 yılları arasında yaşamış, ünü tüm dünyaya yayılmış büyük bir mimardır. (7- MS s.9)” cümlesinde Mimar Sinan’ın tüm dünya tarafından tanınması, onu tanıyıp bilen insanların ve ülkelerin çokluğu cümleye sayısal bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümle de verilebilir:

İhtiyar, yünlerin boyanması için dağ köylerinde nam salmış Duru Kadına göndermek istedi. (6-BBKK s.57)

“Geniş, uçsuz bucaksız” olarak nitelendirilen varlıklar, anlam açısından belirsiz bir çokluk bildirmektedir. Bir varlığın ucu bucağının olmaması onun zihinsel olarak fazlasıyla büyük olduğunu düşündürmektedir. “Şimdi iki yanımız uçsuz bucaksız pamuk tarlaları. (8- MOBG s.49)” cümlesinde nicelik anlamı

taşıyan “uçsuz bucaksız” söz grubu pamuk tarlalarının büyüklüğünü niteleyerek ona çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Ucu bucağı belirsizdi uzunluğumuzun. (5-KTS s.235)

Araştırmalarım sırasında Türkçenin dünyada konuşulan en eski ve köklü diller arasında yer aldığını, çok geniş bir coğrafyada konuşulduğunu, ortak geçmişi paylaşan kardeş ülke ve topluluklar arasında koparılamayacak güçlü bir bağ oluşturduğunu öğrendim. (7-AA s.27)

*“Dört yapraklı yoncanın her yaprağındaki besinlerden yeterli ve dengeli bir şekilde yemeliyiz. (5-SY s.202)”*cümlesinde “yeterli” kelimesi bir şeyin az olmamakla birlikte miktarı tam bilinmeyen bir oranda olması cümleye belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. Besinlerden az olmayacak ve kişiye yeterli gelecek bir miktarda alınması sayısal olarak çokluğu anlatmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümle de verilebilir:

Bu nedenle zamanında yatağımıza girmeli ve yeterince uyumalıyız. (5-SY s.201)

Ziyade kelimesi; Arapça çok, daha çok, daha fazla anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2009, s. 2239). Varlığın miktar yönünden çok olduğunu niteleyen bu sözcük, cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler verilebilir:

Onlara göre bazı öğrencilerin başarılı, diğerlerinin başarısız olmalarında bunlar, zekâdan ziyade etki yapmaktadır. (8-OVMS s.75)

Bu doktor, genç olmadığı hâlde, birçok siyasi sebeplerden dolayı henüz stajını bitirmemişti fakat bana hepsinden yakın bir insandı ve dizimden ziyade sinirlerim üstündeki iyi tesirlerine muhtaçtım. (8-DHK s.98)

“Fakat orası göz gözü görmeyecek kadar karanlıktı. (5-AHDTP s.21)” cümlesinde karanlık kavramının miktarı tasvir edilirken ona sayısal bir değer verilerek cümleye çokluk anlamı kazandırılmaktadır. “Göz gözü görmeyecek kadar” kısacası “çok karanlık” olarak anlatılan bu ifadede varlık, çokluk bildiren bir isme dönüşmektedir. *“Tırmanmaktan yorulana kadar uğraştı. (5-AHDTP s.23)”* cümlesinde tırmanmaktan yorulana kadar sürekli ve miktar olarak düşünüldüğünde ise çokça yapılan eylem, cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Kutuplardan Ekvator'a kadar gezmedik yer bırakmazdım. (7-KK s.56)

Çünkü senin cesaretin, vatanseverliğin ve inancın ölçülemeyecek kadar yüksektir. (8- SGBU s.39)

“Her gün eline kâğıt kalem alarak annesinin peşinde dolaşıyor, Ayla Hanım’ı soru bombardımanına tutuyordu. (6-AÖVK s.48)” cümlesinde yer alan “soru bombardımanı” tabiri anlamsal olarak hem çokluk hem de eylemin sürekliliğini vurgulayarak zamanının çokluğunu belirtmektedir. Kısacası bu cümlede birden fazla soru sorarak soruların çokluğu anlatılırken bir süre zarfında durmadan, çok hızlı bir şekilde gerçekleşen eyleme hız açısından da çokluk anlamı kazandırılmaktadır. *“Babam, başkomutan edasıyla dut ağacının az ilerisinde durur ve komutlarını yağdırmaya başladığı. (8-DDD s.122)”* cümlesinde de aynı şekilde çok fazla emir, çok hızlı bir şekilde verilerek hem miktar hem de eylemin hızı anlamsal açıdan çokluk bildirmektedir.

“İkide bir yakasını çekiştiriyor, bir türlü alışamadığı boyun bağını gevşetmeye çalışıyordu. (7-M s.20)” cümlesinde yaka çekiştirme işinin sık sık tekrarlanması cümleye anlamsal olarak belirsiz bir çokluk anlamı kazandırmaktadır. Sıklıkla yapılan eylemleri anlatan “iki de bir” ve ara sıra yapılan eylemleri anlatan “arada bir” kelimeleri işin tekrar sayısını bildirerek cümlenin anlamını çokluk yönünden nitelemektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Bir hafta alaturka, bir hafta klasik batı müziği dinlemeye giderdik. (6-ÜKYGD s.67)

Arada bir bazı da üst üste top patlar gibi bir şeyler patlıyor. (7-YOEG s.95)

Belirsiz sayıda kişilerin anlatıldığı “el, el âlem, cümle âlem ile kadın, erkek, genç, çocuk” gibi tür isimleri şahısların çokluğunu karşılamaktadır. *“Cümle âlem birikmiş işte davullu zurnalı. (5-C s.208)”* cümlesinde “cümle âlem” söz grubu içerdiği anlam yönünden büyük bir insan topluluğundan söz etmektedir. Sayısı bilinmeyen ancak bir kişiden daha çok olduğu kesin olan bu sözcük, cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Gerçek manasında terbiyeli ve nazik bir adam veya bir hanım, tanıdığına tanımadığına, sevdiğine sevmeye, hatır saymaya, gönül almaya mecburdur. (8-Msf s.58)

Cümle hasretleri kavuştursun Rabb'im, bizi de... (8-EÇ s.87)

İş, oluş, hareket bildiren eylemin gerçekleşmesi çokluk anlamı taşımazken eylemin “çılginca, çıldırısıya, delice” yapılmasını beklemek cümleye aşırılık anlamı katmaktadır. Söz konusu eylemin aşırı bir biçimde yapılmasını istemek

cümleye miktar yönünden çokluk anlamı kazandırmaktadır. “*Tribünlerde geçit resmini selamlayan Atatürk’ü kadın erkek çıldırasıya alkışlıyordu. (8-AK s.28)*” cümlesinde alkışlamak eyleminin, normalden daha güçlü bir şekilde yapılması çokluğu belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

İşte o zaman Küçük Ağa tam deliye döndü ve Emine'yi yanına almak için çılgın bir hürsa kapıldı. (5-KA s.66)

Feridun şimdi bunu düşünerek vücudunda mahallenin karanlığı ve gözlerinde Kadıköy’ün ışıkları öyle ölüvermek isteğiyle yanıyordu. (8-GBH s.80)

“*Hiçbir devlet kurucusu, Atatürk kadar “eğitim” konusunun hayati önemi üzerinde durmamıştır. (8-EHÖ s.32)*” cümlesinde eğitimin ne kadar önemli olduğu anlatılırken onun yaşamak kadar öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Atatürk’e göre eğitim çok önemli bir konudur. “Hayati önem” söz grubu varlığa anlamsal açıdan çokluk kazandırmaktadır.

“*Kardeş kavgasına bir nihayet olsun.* (6- Mİ s.76)” cümlesinde şekil açısından herhangi bir çokluk eki bulunmamaktadır. Ancak “nihayet” sözcüğü cümleye çok uzun süren bir durumun yaşandığını düşündürmektedir. “*Altı yaşındayken bir gün, balta girmemiş ormanlar üstüne yazılmış “Yaşanmış Öyküler” adlı bir kitapta müthiş bir resim görmüştüm. (6- KP s.62)*” cümlesinde “balta girmemiş ormanlar” tabiri günlük hayatta karşılaştığımız bir söz grubudur. Topluluk adı olan “orman” sözcüğü çokluk bildirmektedir. “Balta girmemiş ormanlar” ise insan elinin ulaşamadığı, içerisinde sık ve gür ağaçların bulunduğu bir yeri düşündürmektedir. Çok fazla olan bu ağaçlar, çokluk anlamı taşımaktadır. “*Bu seyahat, artık yolculuktan usandığım bir zamana rastlamış olmakla beraber beni atlı karıncaya binmiş bir bayram çocuğu gibi eğleniyordu. (8-OY s.47)*” cümlesinde ise kişinin geçmişte çok fazla yolculuk yaptığını bize düşündüren “artık” sözcüğü cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Tüm bu örnekler, okuyanın zihninde bir durumun miktarına ya da süresine ilişkin bir çokluk anlamının olduğunu düşündürmektedir. Bu duruma örnek olarak şu cümleler de verilebilir:

Benim yaşım neredeyse dünyayla eşit. (6-DG s.10)

Bizim sınıf kitaplığımızda da pek kitap yoktu; kütüphanede doydum. (6-ÜKYGD s.67)

İyi de laf mı? Bunun üstüne çimen mi olur? (7-SK s.91)

Ortada hiçbir sebep olmasa bile dayatmanın yollarını ararsınız; eninde sonunda yapmaya mecbur olsanız dahi iyi yapmaz, baştan savarsınız. (8-TDi s.11)

Gerçekten dilin, tatlı dil olmak şartıyla, açamayacağı kapı, çözemeyeceği düğüm yoktur. (8-TDi s.12)

Çünkü bu, ha deyince olacak işlerden değildir. (8-TDi s.12)

Nihayet başlarından biri: (8-AK s.29)

Cumhuriyetin kuruluş devrinde bir asırdan beri devam eden medeniyet mücadelesinin kesin zaferi, Medeni Kanun ve Laiklikle kazanılmıştı. (8-EHÖ s.31)

Gözü ve gönlü doyuran türlü yeşillik aralarında bembeyaz kuleleri, kar gibi bağ damarları benek benek ağarıyor. (8-MOBG s.49)

Temiz maldır, alıcısını bulursa iyi para eder, hele girin dükkâna bir daha görelim, bir kıymet biçelim! (8-GBH s.83)

Gel zaman git zaman, günün birinde Mehrali Bey'in kara haberi gelmez mi. (8-EÇ s.84)

Tarihten, bu yayla üstünde, dinmez bir uğultu, bir de Türk göğsü kaldı. (8-Y s.110)

Bir çekişte sökülecek sanılır: Kökü ayıklanmakla bitmez. (8-Y s.111)

Hiç unutamadığım bir anı da babamla bülbüllere dair olanıdır. (8-DDD s.119)

Kelimeler cümlede bazen bir eylemin yapılma sayısını veya eylemi gerçekleştiren şahısların çokluğunu belirtirken bazen de bir defa yapılan ancak çok güçlü, miktar olarak alışılmışın üstünde gerçekleşen bir eylemin çokluğunu belirtebilmektedir. Bu bağlamda cümleye anlam bakımından belirsiz bir çokluk anlamı kazandıran kelimelere ilişkin elde edilen sonuçları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Gelenek, töre, örf, kültür, birikim, yığın, köklü, gökkuşağı, bütçe, cephane gibi kelimeler anlamsal olarak farklı unsurların bir arada olması ya da uzun yıllar süren bir durumun çokluğunu bildirmektedir.

Sayısız, sonsuz, nihayetsiz, bitimsiz gibi kelimeler sonu olmayan, belirsiz ancak birçok kez yapılan eylemin çokluğunu bildirmektedir.

Gürlemek, haykırmak, çığlık atmak gibi kelimeler duyulan sesin normalin çok üstünde bir şiddette olduğunu anlatırken sesin çokluğunu da belirtmektedir.

Burada söz konusu olan konuşma düzeyindeki ses değil, haykırmak veya çığlık atmak yoluyla daha güçlü bir sesin şiddetidir.

“Bir kova su, bir tencere un” gibi sayılamayan çokluktaki unsurları belirten bir sayı sıfatı, cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır.

Sürekli, daima, devamlı yapılan ve alışkanlığa dönüşen durumlarda eylemin yapılma sıklığı çokluk bildirmektedir. Yine ikide bir, arada bir söz öbekleri de birden fazla yapılan ve tekrarlanan eylemlerin belirsiz çokluğunu bildirmektedir.

Hayat, dönem, süreç, devir gibi kelimeler bir zaman dilimini anlatarak cümleye süre açısından çokluk anlamı kazandırmaktadır.

Birlikte, beraber, el birliği, iş birliği, topluca gibi kelimelerde eylemi gerçekleştiren şahısların sayıca çokluğu anlatılmaktadır. Yine söyleşi, tartışma gibi eylemler de birden fazla şahsı gerekli kılan hallerdir. Bu durumda öznenin sayıca çok olması cümleye şahıs yönünden çokluk anlamı katmaktadır.

El, elâlem, cümle âlem, kadın, erkek, genç çocuk gibi tür isimler bağlı bulunduğu insan topluluğunu karşılayarak şahısların çokluğunu bildirmektedir.

Müthiş, fevkalade, inanılmaz, korkunç, dehşet gibi kelimeler sayılamayacak kadar çok olan, güçlü durumları anlatarak çokluk bildirmektedir. Yine son derece, önemli ölçüde, o kadar, öyle, öylesine kelimeleri cümleye çok, aşırı miktarda yapılan ancak sayılamayan bir durumun çokluğunu bildirmektedir.

Bu defa, bu kez, gene, yine, tıpkı daha önce olduğu gibi, genellikle gibi kelimelerde eylemin en az iki defa yapıldığı kesin olmakla beraber yine de sayısı tam bilinmeyen bir durumun çokluğu ifade edilmektedir.

Onca, bunca sözcükleri bağlı bulunduğu cümleye zihinsel olarak çokluk anlamı kazandırmaktadır. “Onca sorun” diye ifade edilen bir durum, düşünülenin aksine daha çok sorunu anlatarak çokluk bildirmektedir.

Paylaşmak, dağıtmak gibi üleştirme anlamı olan fiiller, anlamsal olarak belirli bir miktarda varlığı gerekli kılan durumları karşılamaktadır. Bu durumda dağıtılacak kadar nesnenin çokluğunu ifade ederek çokluk bildirmektedir.

Bitmeyen, devam eden eylemler için kullandığımız “devam eder, sürüp gider, şikâyet edip durmak, boyuna tekrarlamak” gibi kelime grupları belirsiz bir süre içerisinde ancak birden çok tekrarlanan eylemin çokluğunu anlatmaktadır.

Ezelden beri, doğuştan ya da yaratılıştan gelen iş ve eylemler zaman yönünden cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Burada söz konusu olan bir gün değil, uzun bir zaman dilimidir.

Değişik, farklı, türlü, çeşitli, ortak, benzer gibi kelimeler anlamsal olarak farklı unsurların karşılaştırıldığı durumları anlatarak çokluk bildirmektedir. Benzerlik ya da ortaklık en az iki varlık ya da şahıs arasında yapılan kıyaslamaya dayanarak çokluk bildirmektedir.

Arka planda belirli bir süreci ve eylemi gerekli kılan “bir türlü” söz öbeği zihinsel olarak uğraşılan, belirli bir çabanın sonucunda söylenen durumları karşılamaktadır. Cümlelerin bağlamı dikkate alındığında birçok defa yapılan ancak istenilen sonuca ulaşılmayan durumlarda eylemin sayıca çokluğu zihinsel olarak anlaşılmaktadır.

Bütün, tüm, tamamen, var gücüyle gibi kelimeler var olan bir durumun belirli bir kısmı yerine hepsini anlatarak miktar yönünden çokluk bildirmektedir.

Uzun, derin, geniş, kapsamlı gibi kelimeler eylemi süre ya da boyut yönünden niteleyerek çokluk bildirebilmektedir. “Geniş bir coğrafya” ya da “uzun süren bir eylem” belirsiz bir çokluğu anlatmaktadır. Yine yaygın, tüm dünyaya yayılan gibi ifadelerde geniş bir bölgede birden fazla insan tarafından bilinen bir durum çokluk bildirmektedir.

Deyimler ve ikilemeler anlamsal açıdan cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Kese kese altın ikilemesinde çokluk anlamı belirgindir; ancak ağır ağır, yavaş yavaş kelime gruplarında bir defada gerçekleşmeyen, bir süre ya da birkaç deneme sonucunda oluşacak eylemler anlam dikkate alındığında çokluk bildirmektedir.

Kovalar dolusu ya da ağızlarına kadar dolu, taşkın tencereler söz gruplarında çokluk anlamı vardır. Cümleye miktar yönünden çokluk anlamı abartma yoluyla sağlanmıştır.

Gözün bile göremeyeceği bir hız ya da kasırğa gibi, bora gibi kelime gruplarında bahsedilen hız, çokluk bildirmektedir. Miktar yönünden sayılamayan, ancak çok hızlı olduğu cümlelerin bağlamından anlaşılan bu durumda hız, çokluğu anlatan bir anlam kazanmıştır.

Büyük sözcüğü bazı durumlarda karşılaştırma yoluyla çokluk bildirir. “Büyük yazar, düşünür” diye nitelediğimiz bir durumda insana verilen ancak ölçülemeyen değer, başkalarıyla kıyaslanarak anlatılmaktadır.

Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında belirlediğimiz çokluk anlamı belirli olan kelimelerin sınıflara göre dağılımı ise şu şekildedir: 5. sınıflarda 6, 6. sınıflarda 4, 7. sınıflarda 1, 8. sınıflarda ise 12 olmak üzere toplamda 23 kelime tespit edilmiştir. Türkçe ders kitaplarında belirlediğimiz çokluk anlamı belirsiz olan kelimelerin sınıflara göre dağılımı ise şu şekildedir: 5. sınıflarda 259, 6.

sınıflarda 311, 7. sınıflarda 465, 8. sınıflarda ise 524 olmak üzere toplamda 1559 kelime ve cümle tespit edilmiştir. Bu durum yıllara göre sınıflar içerisinde kademeli ve planlı bir geçiş olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

1. Türkçede çokluk şekilsel anlayışa bağlı kalınarak +lAr çokluk ekiyle açıklanan bir konudur. Ancak çokluk anlamı, en az iki kavramın bir araya gelmesiyle oluşan bir dil birliğidir. Bir dili; kendisini meydana getiren biçim, kelime, cümle ve anlam dizgelerinden ayrı tutarak değerlendirmek dilin bir yanını her zaman eksik bırakacaktır. Bu nedenle biçimle beraber ona değer kazandıran anlamın da dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkçede çokluk anlamı belirlenirken biçimsel olarak kategorinin tek eki olan +lAr çokluk eki ile birlikte kelimeler, kelime grupları ve cümlelerin anlamı da dikkate alınarak yeni bir çokluk tasnifi yapılmalıdır.

2. Biçimsel açıdan yaklaşıldığında +lAr çokluk ekinin olması çokluk için yeter şart olarak görülmektedir. Ancak cümlede ifade edilen durum çokluk ekinin bağımsız olarak varlığa çokluk anlamı kazandırabilmektedir. Bu nedenle sese dönüşmeyen ancak anlamsal olarak çokluk olduğu düşünülen ifadeler de “zihinsel çokluk” kavramı içerisinde değerlendirilmelidir.

3. Deyimler aşırılık bildiren anlamlarıyla cümlede çokluğu karşılayan söz öbekleridir. Bu nedenle deyimlerin anlamı dikkate alınarak cümleye çokluk anlamı kazandıran bu kalıplaşmış sözler, çokluk kategorisi içerisinde değerlendirilmelidir.

4. Bir sayı sıfatının, çokluk anlamı taşımadığı fikrine karşı sayılamayan varlık ve nesnelere belirsiz bir çokluğu karşıladığı göz ardı edilmemelidir.

5. Bir defa yapılan eylemler çokluk anlamı taşımazlar. Ancak burada eylemin yapılma oranı açısından bir çokluk anlamının olmadığı söylenebilir. Aynı durumda bir defa yapılan eylemin yapılma şiddeti, miktarı çok fazla olabilir. Öyleyse bir eylemin çok güçlü bir şekilde yapılması miktar yönünden çokluk olarak değerlendirilmelidir.

6. Cümleye aşırılık anlamı katan abartılı yargılar, anlamsal olarak belirsiz bir çokluğu karşılayarak çokluk kategorisine dâhil edilebilir.

7. En az iki durum arasında yapılan karşılaştırmalar cümleye çokluk anlamı kazandırmaktadır. Bu durum sayılamayan, soyut değerlerin kıyaslandığı hallerde diğerlerinden daha üstün özellik göstererek ölçülemeyen bir çokluğu karşılamamaktadır.

TARANAN ESER KISALTMALARI

O	: Oyuncak
AHDTP	: Alis Harikalar Diyarında-Tavşanın Peşinden
GUY	: Güneşin Uyuduğu Yer
BVM	: Bilmeyen Var Mı?
15T	: 15 Temmuz
KA	: Küçük Ağa
G	: Güvercin
PN	: Püf Noktası
UBG	: Uzayda Bir Gün
BDK	: Bir Dâhiyle Konuşmak
TCBEA	: Tamburi Cemil Bey Enstrümanları Anlatıyor
ÇDS	: Çocuk Doğru Söyledi
OK	: Okuma Kitaplarım
KS	: Kitabın Serüveni
ACO	: Anadolu'nun Cirit Oyunları
SY	: Sağlıklı Yaşıyorum
C	: Cazgır
H	: Hasta
R	: Reçete
KTS	: Kar Tanesinin Serüveni
DG	: Dünyanın Gezinleri
Gü	: Gülibik
KU	: Kış Uykusu

AG	: Atatürk Gülümsedi
BAA	: Ben Atatürk'ün Arkadaşyım
VY	: Vatan Yolunda
At	: Ant
NNZNME	: Neyi, Ne Zaman, Niçin Merak Ederiz?
EKMA	: Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca
VCC	: Velcro-Cırt Cırt
AÖVK	: Ali'nin Ödevi ve Köstebekler
YİDBRE	: Yedi İklim Dört Bucakta Rehberimiz Evliya
HGE	: Hey Gidinin Efesi
BBKK	: Ben Bir Küçük Kilimim
KP	: Küçük Prens
ÜKYGD	: Üç Kuşağın Yazarı: Gülten Dayıoğlu
ÖG	: Ödevsiz Gezegen
Mİ	: Memleket İsterim
AŞG	: Ah Şu Gençler!
SKH	: Sağlığına Kavuşan Hasta
MS	: Mimar Sinan
BBKK	: Ben Bir Küçük Kilimim-7
M	: Mektup
AA	: Atatürk'ü Anlamak
AKS	: Atatürk Kurtuluş Savaşında
Ok	: Okumak
KK	: Kitapların Kanatları

DA	: Dört Ahbablar
TK	: Tasa Kuşu
SO	: Samimi Olmak
BK	: Balıkçıl Kuşu
SK	: Son Kuşlar
YOEG	: Yanan Ormanlarda Elli Gün
KM	: Kış Mevsimi
TDi	: Tatlı Dil
KAİVKİ	: Kişiler Arası İletişim ve Kitle İletişimi
S	: Selim
TNV	: Televizyonda Ne Var?
AK	: Atatürk'ün Kişiliği
EHÖ	: Eğitimin Hayati Önemi
ATDVÖ	: Atatürk'ün Türk Diline Verdiği Önem
SGBU	: Sana Gelmez Bu Ufuklar
OY	: Otoray Yolculuğu
MOBG	: Manisa Ovası'nda Bir Gün
Msf	: Misafirliklerimiz
KÖ	: Komşuluk Ölüyor
BV	: Babamın Vasiyeti
Ac	: Acaba
OVMS	: Okul ve Meslek Seçimi
GBH	: Garip Bir Hediye
EÇ	: Eski Çarıklar

DHK	: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu
SA	: Selim'i Anarım
Y	: Yayla
KVDS	: Karanfiller ve Domates Suyu
DDD	: Doğayı Derinlemesine Duyumsamak

KAYNAKÇA

- Ağın Haykır, Hülya; Kaplan, Hüseyin; Kıryar, Ali; Tarakcı, Rasim ve Üstün, Ercan (2017). **Ortaokul Türkçe 5 Ders Kitabı**. İstanbul, MEB Yayınları.
- Aksan, Doğan (2016). **Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi** (1. Baskı). Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Bozkurt, B. Ümit ve Canlı, Suna (2017). **İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı**. Ankara, Başak Yayıncılık.
- Bulduk, Türker Barış (2018), “**Türkiye Türkçesi Ağızlarında Farklı Bir Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki ve Çekimi: -Ip/-Up, İpdUrU/ UpdUrU**”, Turkish Studies, 13/20, ss. 225-244.
- Bulduk, Türker Barış (2018), “**Kelime Başında Y Foneminin Düşmesi: Kabus-name ve Türkiye Türkçesi Ağızları Örneği**”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 30, ss. 944-991.
- Erdal, Nihat (2017). **İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı**. Ankara, Dörtel Yayıncılık.
- Güner, Galip (2008). “**Şekil, İçerik ve Anlam Bağlantısı Bakımından Türkiye Türkçesi Gramerciliği**”, Erciyes, 31(362), ss. 15-21.
- İlhan, Nadir (2009). **Türk Dilinde Çokluk** (1. Baskı). Elazığ, Manas Yayıncılık.
- Karaağaç, Günay (2013). **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü** (1. Baskı). Ankara, TDK.
- Kerimoğlu, Caner (2008). “**Türkiye Türkçesi Gramerciliğinde Çokluk ve İstek Kategorileri**”. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 5(3), ss. 140-155.
- Türk Dil Kurumu. (2009). **Türkçe Sözlük** (10. Baskıdan Yapılan Tıpkıbasım). Ankara: TDK Yayınları.

Vural, Hanifi ve Böler, Tuncay (2012). Ses ve Şekil Bilgisi (2. Baskı). İstanbul, Kesit Yayınları.

Yıldırım, Recep (2017). İlkretim Türkçe 7 Ders Kitabı. Ankara, Ez-De Yayıncılık.